

Vad är sociologi?

DEN FRÅGAN BRUKAR jag besvara med ”vetenskapen om samhället och hur samhället är möjligt”.

När jag stod framför drygt trettio studenter för tjugosex år sen och skulle hålla min första föreläsning på kursen ”Introduktion till sociologin” på det nya universitetet i Karlstad hade jag med mig tjugo overheadbilder och lika många sidor anteckningar. Jag började föreläsa om sociala strukturer, om social stratifiering, om klass, kön, ojämlikhet och sociala arv, om olika typer av maktordningar och relationer. Efter en stund tittade jag ut över föreläsningssalen och såg att de som lyssnade hade rynkade pannor och förvirrade miner och att övriga tittade ut genom fönstret eller i bordet – det fanns inte smarta telefoner då – eller så satt de och viskade och flinade – speciellt ett gäng coola killar med utländsk bakgrund, som bodde på Kronoparken, i folkmun kallad Knivparken, där universitet låg. Jag bodde också där, på Kronoparken, liksom många andra lärare och forskare på KaU.

Vad gjorde alla studenter här om de inte var intresserade? Jag insåg 1) att ingen begrep vad jag pratade om och 2) att jag måste börja med att ta reda på varför de sökt sociologi. Det visade sig att många inte alls hade sökt sociologi, de hade sökt andra ämnen som de inte kommit in på, i tredje eller fjärde hand ”något” som råkat bli sociologi. Det visade sig att de flesta studenterna antingen kom från Kronoparken eller från mindre orter runt om i Värmland, varav många var de första i sin familj, till och med släkt, som läste på universitetet.

Jag började om, denna gång med fokus på att de skulle förstå centrala sociologiska begrepp genom att känna igen dem i sig själva, i sina egna erfarenheter. Den ingången behöll jag sedan under kommande kurser och nya kurser som jag utvecklade om främlingskap och in- och utgrupper. Studenter började komma fram och berätta om sig själva och tacka, jag fick utvärderingar som innehöll ord som att ”kursen har förändrat mitt liv”. Jag arbetade på Karlstads universitet i tio år, och även om jag fortfarande älskar att undervisa har jag aldrig känt att jag som lärare gjort ett lika meningsfullt arbete som då.

Mitt avhandlingsämne handlade om kulturjammarrörelsen, bland annat den kanadensiska organisationen Adbusters. De var tidiga med att använda internet. Deras strategi var att sprida *memes* som skulle verka som situationistiska interventioner i den globala nyliberala hegemonin – de skulle plantera idéer, bilder, möjligheter tills en kritisk massa uppstod som kunde bidra till motstånd och förändring underifrån. Jammarna var privilegierade, högtbildade och liknade mig själv. Jag tyckte mycket om

dem. Men jag saknade intellektuellt och emotionellt motstånd, något att ta spjörn emot för att göra sociologi av mina data. Vad kunde sociologin lära sig av jammarna som vi inte redan visste? Det var först när jag anlade ett emotionssociologiskt perspektiv på deras motståndsaktioner och började analysera deras emotionella strategier som det hände något intressant. Det var så jag började intressera mig för emotioner, speciellt strukturalistiska emotionssociologiska perspektiv och kollektiva emotioner.

När jag efter disputationen fick en forskarassistenttjänst bytte jag fokus till emotioner i mottagningen av asylsökande i Sverige och Italien. Jag ville göra något viktigt, se rakt på en verklighet som inte var min egen, levd av människor vilkas sociala och strukturella förutsättningar skilde sig från mina. Som så många sociologer och migrationsforskare ville jag lyfta fram dessa samhällets tystade röster och erfarenheter genom min forskning. Det var mitt livs svåraste tid både som forskare och som människa. Jag hade ingen att riktigt bolla med och de människor och situationer jag mötte fick mig att må skit. Datainsamlingen ägde rum 2006–2007. I Italien sökte jag mina informanter på tågstationen där de sov och på ett flyktingboende som drevs med EU-medel av en lokal ideell organisation. Där kunde en bråkdel av dem som redan levt i årtal som papperslösa i landet söka och få bostad och ”utbildning” i ett halvår, i bästa fall också hjälp med att få tidsbegränsade uppehållstillstånd med legitim status som flyktingar eller skyddsbehövande.

I Sverige rekryterade jag informanter från olika flyktingboenden på landsbygden, i avfolkningsorter där tomma hyreshuskomplex hyrdes av Migrationsverket. Migranterna inhystes i väntan på avslag eller – som det då var – permanent uppehållstillstånd, men den processen tog ungefär tre år. Under tiden skulle sex personer (Migrationsverkets standard var två personer per rum) bo i en nedgången och sliten trea i ett hyreshus som skulle rivas. Barn skulle leka på trasiga lekplatser mellan hus som gapade tomma. Alla levde på existensminimum eftersom underhållsbidraget avsiktligt hölls lägre än socialbidraget. När jag besökte dessa hem tänkte jag på Lubbe Nordströms Lortsverige. Dittills hade det bara varit ett begrepp från en svunnen tid, ett skämt, för mig. Jag hade aldrig tidigare sett en sådan materiell och psykisk misär i Sverige.

Det var inte *social* misär, för människor gjorde vad de kunde för att upprätthålla sin värdighet och stolthet, vare sig de bodde på en tågstation i Italien eller i ett rum med mögel i taket i svensk avfolkningsbygd. Jag ville inte försköna eller upphöja den här verkligheten genom teoretisk abstraktion. Tidens postkoloniala och poststrukturalistiska teorier tolkade migrationen som ett symboliskt motstånd mot gränser och det moderna nationsbygget, såg flyktingar och fattiga migranter som hjältar vilka genom sin blotta existens underminerade kapitalismens globala kontroll. Alternativt symboliserade de globaliseringens bortglömda och överblivna, kapitalismens reservarmé av underbetalda arbetare.. Men de människor jag mötte var bara ute efter ett normalt liv.

Nu lärde jag mig också att det är ett privilegium att prata om sina känslor. När jag frågade om ”stolthet” sade de nej, de var inte stolta men det *kändes bra* att ha överlevt på en lastbil i öknen, i ett fångläger i Libyen eller på en rostig båt över Medelhavet. Runt om dem dog folk. När jag frågade om förödmjukelse och vrede sade de nej, men berättade om decennier i olika EU-länder, hur de skickats fram och tillbaka som ping-

pongballar för att slutligen hamna på ruta ett igen, i Italien som första ankomstland. I enlighet med Dublin-konventionen tog Italien emot pengar för att ta tillbaka dem och behandla deras asylansökningar, men mina intervjupersoner berättade att så fort de landat på italiensk mark visades de ut på gatan och uppmanades att lämna landet inom en månad. När jag frågade om hopp sade de nej, men man måste bara fortsätta, fortsätta leta efter lösningar, fortsätta gå, fortsätta och aldrig någonsin släppa målet – *ett normalt liv* – ur sikte.

I dag, tjugo år senare, har några av dessa människor kanske lyckats få ett någorlunda normalt liv, kanske har de fått barn eller så har deras barn blivit stora. Kanske har deras familjer nyligen "fått erbjudande" om att lämna Sverige eller så har de fått veta att deras barn måste "åka hem" när de fyller arton, att de ska utvisas för att de "saknar anknytning" till Sverige, till sin familj och sina vänner, till platsen där de har växt upp, språket de talar. Inför den här sortens institutionaliserade förakt för människor hjälper inte sociologiska teorier och begrepp. Som forskare var jag lika hjälplös inför detta som deltagarna i mitt postdokprojekt, men det värsta var känslan av att jag ändå gjorde akademisk karriär på deras situation. Jag var ju heller inte den första som försökt synliggöra migranternas villkor och migrationspolitikens absurditet. Det fanns redan hyllmeter skrivet om detta, men politikerna och beslutsfattarna var inte intresserade.

Sedermera bytte jag därför forskningsspår igen. Jag bestämde mig för att karriär skulle jag hädanefter göra endast på de privilegierade och välbeställda och började forska om domares och åklagares professionella emotioner samt om emotioner inom klimatrörelsen i det globala nord. Då väckte min forskning plötsligt intresse även utanför akademien.

Jag har fått äran att vara ordförande för Sveriges sociologförbund i två år. Jag fick frågan av valberedningen 2021 om jag ville ställa upp som vice ordförande och fick då förklarat för mig att traditionen bjuder att jag också ställer upp som ordförande 2024–2026. Arbetet var inte särskilt betungande. Se det som ett hedersuppdrag, sade hen, "eller se det som att du gör en insats för sociologin. Folk brukar tycka att det allra jobbigaste med ordförandeskapet är att hålla tal som avgående ordförande. Talet är för många en vända."

Jag tackade ja med viss tvekan. Styrelsearbetet i SSF är helt ideellt och jag hade just då, när jag fick frågan, alldeles för mycket att göra i mitt jobb, men jag tänkte att det kommer bli bättre till 2024. Det blev det inte. Tillsammans med mig i styrelsen under mandatperioden 2024–2026 satt Rickard Danell som vice ordförande, Josef Ginnerskov som sekreterare, Jonas Bååth som kassör samt Andreas Henriksson, Hernan Mondani och Miia Bask som ordinarie ledamöter. Vi har haft ett otroligt bra samarbete, men vi har alla tvingats att inse våra begränsningar. Vi hade ambitionen att utreda vad Tidöregeringens forskningspolitik, med omstyrda forskningsmedel och generellt ökad politisk styrning av forskningsrådets utlysningar, betyder för sociologin, men vi hann inte med det. I enlighet med förbundets stadgar *skulle* dock Sveriges sociologförbund *kunna* vara något mer än en sociologins fest- och priskommitté med formellt ansvar för *Sociologisk Forskning*. Ett förslag jag skulle vilja skicka med till den nya förbundsstyrelsen är att inför nästa stämma 2028 ta upp frågan om arvodering av

styrelseledamöter för specifika uppdrag, till exempel att studera en forskningsproposition, att analysera forskningsrådets öppna utlysningar, att skriva en debattartikel.

Jag tror att detta är viktigt, för under ett tiotal år har jag i möten med sociologin i olika europeiska länder och med kolleger på internationella konferenser upplevt att alla talar om samma utveckling. Den så kallade forskningstiden i tjänst, oavsett hur många procent den består av, upptas i allt högre grad av annat än forskning. Den fylls och svämmar över av kollegialt ansvar, av möten, administration, skrivande av forskningsansökningar, handledning av studenter och doktorander. Därtill blir institutionerna allt fattigare när löneökningar, hyreshöjningar och inflation inte täcks av de statliga medelstilldelningarna. För några år sedan, när Bolsonaro var president i Brasilien, pratade jag med en brasiliansk kollega på en konferens. ”Vi har inga forskningsmedel och nästan inga anslag för löner”, sade hon, ”regeringen vill att vi ska självdo genom utebliven finansiering.”

Med eller utan en regering som inte är direkt fientlig mot sociologisk forskning är det ett faktum att krympande medel och tilltagande tidsknapphet underminerar vår förmåga att lyfta blicken och se vart vi är på väg: den kritiska forskningens självdöd genom långsam strypning. Kanske är vi på väg mot en framtid i vilken samhällsvetenskap och humaniora är till för fattiga förlorare och idealister i skuggan av de lukrativa STEM-vetenskaperna (*science, technology, engineering and mathematics*) – en framtid som Margret Atwood, mest känd för boken och tv-serien *The Handmaid's Tale*, förutsåg i dystopin *Oryx och Crake* från 2003.

Jag bodde i Köpenhamn på 1990-ralet och har ett långvarigt samarbete med sociologin i Danmark, på Köpenhamns universitet och Aalborgs universitet. När jag flyttade till Sverige från Köpenhamn 1999 hade Pia Kjærsgaards Dansk Folkeparti just börjat sin resa som parti att räkna med i Folketinget. På 2010-talet började effekterna synas tydligt. Plötsligt pratade mina danska kolleger varken om genusperspektiv eller om rasism. 2015 var jag opponent på en avhandling om danska flyktingförläggningar. Doktoranden kombinerade diskursanalys och etnografi, kritisk diskursteori och Erving Goffmans teori om totala institutioner. Det framgick att förhållandena i förläggningarna var ovärdiga och förödmjukande. Praktiken var långt ifrån policydokumentens skrivelser om en meningsfull vardag och rättigheter i väntan på asylutredningens resultat. Men ingenstans hittade jag en analys av den danska invandringspolitiken i sig, dess uttalade signalpolitiska syfte att avskräcka invandring till Danmark. När jag tog upp detta till diskussion på disputationen blev doktoranden först tyst, och sedan svarade hon: ”Det säger du bara för att du är svensk.” Även efter disputationen fick jag höra av en kollega att publiken ”tyckte nog att du var lite *svensk*”. I Danmark gick vid denna tid Sverige under benämningen ”politiskt korrekt” – ett ”wokeland”.

Några år senare satt jag i betygsnämnden för en dansk avhandling om integration bland danskar och invandrade arbetare på en fabrik. Det var en väl genomförd etnografi, men utgångspunkten var att invandrare självklart måste lära sig ”danskhet”, aldrig det omvända. I avhandlingen ställdes danskheten mot de invandrades mindre civiliserade beteenden, normer och värderingar.

De senaste tio åren har jag följt hur denna utveckling – en tystnadskultur kring

frågor om genus, sexualitet, etnicitet, ja till och med klass – gått hand i hand med att dansk sociologi fått krympande anslag och utsatts för nyliberala styrningsmetoder. Denna styrning har bland annat medfört att medarbetare som är misshagliga – som är alltför kritiska mot ledningen eller bedriver forskning som ledningen uppfattar som ”politisk”, till exempel kritisk migrationsforskning eller forskning om rasism – fått sparken på grund av arbetsbrist, trots att de varit ”produktiva”.

För ett par år sedan var jag återigen opponert på en avhandling om barns emotionsarbete i övergången mellan förskola och förskoleklass i Danmark. Designen omfattade etnografi från en skola i city och en förortsskola och gav i sig en skrämmande inblick i ”danskheten” – bland annat att flerspråkiga barn, med undantag för engelska, inte fick lov att tala något annat språk än danska på skolan. Trots designen – en skola i city och en i förorten med stora inbördes skillnader – analyserades inte klass och etnicitet i avhandlingen. Inte heller den uppenbara frågan om huruvida icke-vita barn – i synnerhet muslimer – från förorten påtvingades ett dubbelt emotionsarbete jämfört med danska medelklassbarn i city. Just denna del av min kritik fick ”inte plats” när jag skickade in mitt bidrag till den gemensamma bedömning som betygsnämnden (tillika opponenter) ska lämna in en månad före disputationen. På disputationen lyfte jag därför denna fråga tillsammans med ett observationsutdrag från avhandlingen som belyste en lärares uppenbart rasistiska språkbruk. Tvärtemot mina farhågor fick jag nu ett utförligt och fördjupande svar där doktoranden instämde att detta var ett spår hen inte hade följt upp tillräckligt.

1 år (2026) var jag åter opponert på en dansk avhandling i sociologi som anlade ett intersektionellt perspektiv på ungas ojämlika tillgång till legitima vredesuttryck. Avhandlingen heter *Vredens mulighedsrum* och är författad av Betül Özkaya, som under sin utbildning var gästdoktorand en termin på Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap i Göteborg. Özkaya hade en idé om ett analyspar som hennes danska huvudhandledare menade var ”alldeles för kontroversiellt för Danmark” och avrådde henne från att fördjupa sig i. Det handlade bland annat om att fenotypiska drag som hudfärg, i kombination med etnisk bakgrund och kön, starkt inskränker möjligheten för unga med annan etnisk bakgrund att uttrycka legitim vrede över orättvis behandling i offentliga rum. Under tiden i Göteborg bestämde sig Özkaya för att fortsätta med detta analyspar och att hålla fast vid sin idé. På disputationen omnämndes hennes forskning som banbrytande (i Danmark), inte bara av mig utan även av de två danska opponenter i betygsnämnden. En av avhandlingens engelskspråkiga artiklar har fått KRAKA priset (utdelas av Foreningen for kønsforskning) för årets bästa artikel 2025 och Özkaya har fått en postdoktorstjänst på Århus universitet. Hon anlitas också flitigt som föreläsare för socialtjänst, polis och lärare. Allt detta visar att avhandlingen fyller både en akademisk och en praktisk kunskapslucka i Danmark.

Jag vet inte om man av detta vågar hoppas på att dansk sociologi nu går framåt igen och kanske är på väg mot ljusare tider efter en lång politisk fimbulvinter. Men jag vet att så länge det finns sociologiska begrepp och perspektiv för att analysera den värld vi lever i finns också möjligheten att använda dem och därmed att fortsätta *se* fenomen, eller att upptäcka dem på nytt, oavsett vilken politisk regim man lever under. Att se

hur samhället och det sociala livet är beskaffat skapar i sin tur möjlighet att förstå oss själva och varandra, skapar möjlighet att påverka och förändra, såsom det också gjorde för mina studenter på Karlstads universitet.

Det är också just därför det internationella sociologiska samarbetet är viktigt. Det är viktigt att den sociologiska kunskapen finns och fortsätter att byggas, någonstans, i något land. Det är viktigt att vi fortsätter mötas som sociologer, fortsätter att dela både våra professionella och våra vardagliga kunskaper och erfarenheter från våra olika länder. Inte minst är det viktigt att vi fortsätter att träffa kolleger som befinner sig under auktoritärt tryck, eftersom dessa möten för dem utgör ett nödvändigt vattenhåll och ett arkiv för glömda eller gömda sociologiska begrepp och perspektiv. Vem vet, i framtiden kanske svensk sociologi också kommer vara i behov av ett sådant vattenhåll.

Åsa Wettergren